

Katarzyna GARWOL

*ORCID: 0000-0002-4498-7156. Dr, Uniwersytet Rzeszowski, Kolegium Nauk Społecznych,
Instytut Nauk Socjologicznych, al. T. Rejtana 16C, 35-959 Rzeszów; e-mail: kgarwol@ur.edu.pl*

POLSKIE SZKOŁY W CZASIE „PIERWSZEJ FALI” PANDEMII KORONAWIRUSA SARS-COV-2

POLISH SCHOOLS DURING THE “FIRST WAVE” OF THE SARS-COV-2 CORONAVIRUS PANDEMIC

Słowa kluczowe: pandemia, koronawirus, szkoła, nauczanie, e-learning.
Keywords: pandemic, coronavirus, school, teaching, e-learning.

Streszczenie

Artykuł przedstawia wybiórczy przegląd badań na temat nauczania zdalnego w polskich szkołach w początkach pandemii koronawirusa SARS-CoV-2. W ramach wprowadzenia opisano istotę e-learningu, w tym jego formy, wady i zalety. W dalszej części przytoczono wyniki raportów przedstawiających sposób wykorzystywania narzędzi i technik nauki zdalnej przez nauczycieli w semestrze letnim roku szkolnego 2019/2020 oraz przedstawiono obawy pedagogów związane z nauczaniem prowadzonym przez Internet. Omówiono także dane na temat zachowania uczniów w trakcie nauki na odległość, które pokazują, iż część z nich zamiast uczestniczyć w zajęciach, spędzała czas na portalach społecznościowych, grała w komputerowe gry lub przeglądała zasoby Internetu w celach niezwiązanych z lekcjami.

Abstract

The article presents a selective review of research on distance learning in Polish schools at the beginning of the SARS-CoV-2 coronavirus pandemic. As part of the introduction, the essence of e-learning was described, including its forms, advantages and disadvantages. The following section presents the results of reports on the use of remote learning tools and techniques by teachers in the summer semester of the 2019/2020 school year, and presents educators' concerns about online teaching. Data on the behavior of students during distance learning were also discussed, which shows that some of them, instead of participating in classes, spent time on social networks, played computer games or browsed the Internet for purposes not related to lessons.

Wstęp

Rok 2020 okazał się rokiem przełomowym w wielu obszarach, w tym w sferze edukacji. Pojawienie się koronawirusa SARS-CoV-2, najpierw w Chinach, a następnie w niemal wszystkich krajach świata, doprowadziło do konieczności przejścia wielu obszarów gospodarki na system pracy zdalnej, co miało ograniczyć kontakty społeczne, a więc też możliwość rozprzestrzeniania się wirusa. W większości krajów zawieszono zajęcia dydaktyczne na wszystkich poziomach szkolnictwa i wprowadzono obowiązek prowadzenia zajęć w trybie online. Decyzja o zamknięciu szkół w Polsce zapadła w dniu 11 marca 2020 roku i początkowo obowiązywać miała przez dwa tygodnie¹, jednak jak się później okazało, sytuacja epidemiologiczna przedłużała się i zajęcia w formie zdalnej były prowadzone do końca semestru letniego 2020 roku, a także od połowy października roku 2020. Wymusiło to zmiany w przepisach dotyczących nauczania na odległość, a ich wyznacznikiem była specustawa oraz rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej (Dz.U. z 2020 r., poz. 374 ze zm.; Dz.U. z 2020 r., poz. 410 ze zm.; Dz.U. 2020, poz. 493 ze zm.)².

Pomimo iż wprowadzenie nauki zdalnej w czasie pandemii miało służyć ochronie zdrowia i życia uczniów, nauczycieli, opiekunów i osób z ich otoczenia, to wiązało się to także z olbrzymimi wyzwaniem dla wszystkich stron procesu edukacji. Zastąpienie bezpośrednich interakcji, kontaktami wirtualnymi, wymagało przyspieszonego kursu korzystania z narzędzi i technologii IT³, co mogło być zwłaszcza problemem dla tych nauczycieli, którzy dotychczas nie posługiwali się nowymi technologiami na swoich zajęciach. Nauczanie zdalne stało się niespodziewanie codzienną praktyką w polskich szkołach a nauczyciele, uczniowie oraz rodzice zobaczyli, jakie możliwości dają narzędzia do prowadzenia edukacji online i jak mogą one wzbogacić naukę w formie stacjonarnej, co można uznać za pozytyw zaistniałej sytuacji. Otworzyły się nowe możliwości w obszarze wykorzystania technologii informatycznych i skutecznego wykorzystania tych narzędzi w procesie zaniechanego do tej pory e-learningu⁴.

¹ Zawieszenie zajęć dydaktyczno-wychowawczych w przedszkolach, szkołach i placówkach oświatowych, <https://www.gov.pl/web/edukacja-i-nauka/zawieszenie-zajec-w-szkolach> (dostęp: 12.03.2021 r.).

² G. Godawa, K. Kutek-Sładek, *Nauczanie zdalne w sytuacji pandemii COVID-19 w opinii rodziców uczniów szkół podstawowych*, *Roczniki Pedagogiczne* 2020, t. 12(48), nr 4, Wydawnictwo KUL, s. 123.

³ *Edukacja w czasach pandemii – o czym warto pamiętać?*, <https://ose.gov.pl/aktualnosci/wpis/edukacja-w-czasach-pandemii-o-czym-warto-pamietac> (dostęp: 15.03.2021 r.).

⁴ K. Redlarski, I. Garnik, *Zastosowanie systemów e-learningu w szkolnictwie wyższym* [w:] *Zarządzanie informacyjnym środowiskiem pracy*, red. B.A. Basińska, I. Garnik. Wydawnictwo Wydział Zarządzania i Ekonomii Politechniki Gdańskiej, Gdańsk 2014, s. 78.

W artykule został przedstawiony wybiórczy przegląd badań nad nauczaniem zdalnym w polskich szkołach (bez uczelni wyższych) prowadzonych w trakcie tzw. pierwszej fali pandemii, czyli od marca do października 2020 roku. W opracowaniu została omówiona istota nauczania zdalnego wraz z przedstawieniem korzyści i wad tej formy edukacji. W ramach podsumowania przedstawiono możliwości dalszego wykorzystania platform edukacyjnych jako uzupełnienia nauki stacjonarnej.

Celem artykułu, który ma charakter narracyjny, jest przedstawienie problemów związanych z nauczaniem online w opiniach wszystkich stron procesu dydaktycznego. Metodą zastosowaną w niniejszym opracowaniu jest przegląd literatury, która z racji podjętej tematyki, jest w zdecydowanej większości literaturą publikowaną w formie internetowych raportów. Taki sposób postępowania jest zgodny z metodologią badań zaproponowaną przez Creswella⁵.

Istota nauczania zdalnego

Nauczanie zdalne, nazywane też nauczaniem na odległość, e-learningiem lub distance learningiem, zostało po raz pierwszy zastosowane już prawie 100 lat temu. Polegało ono wówczas na przesyłaniu pomiędzy osobami uczącymi się a jednostką prowadzącą kurs, materiałów szkoleniowych, ćwiczeń i rozwiązań przez uczniów zadań⁶. Obecnie kojarzone jest ze szkoleniem (nauką) przez Internet⁷, a materiały mające formę drukowaną są zazwyczaj jedynie uzupełnieniem kursu. Ten rodzaj nauczania możliwy jest do wykorzystania na różnych poziomach edukacji, gdzie rola nauczyciela skoncentrowana jest nie tyle na przekazywaniu wiedzy przy niezbyt aktywnym udziale słuchaczy, co na byciu przewodnikiem w samodzielnych poszukiwaniach⁸. Uczniowie i nauczyciele oddaleni są od siebie oraz od nauczyciela fizycznie i zdobywają wiedzę na odległość, w dużym stopniu opanowując ją samodzielnie. Dzieje się to przy użyciu różnych mediów, które umożliwiają interakcję pomiędzy uczniami a nauczycielem⁹.

⁵ J.W. Creswell, *Projektowanie badań naukowych. Metody jakościowe, ilościowe i mieszane*, Wydawnictwo UJ, Kraków 2013, s. 85–92.

⁶ T. Smal, *Nauczanie na odległość (e-learning)*, Zeszyty Naukowe WSOWL 2009, nr 3(153), s. 105.

⁷ E. Kołodziejczyk, *Co to jest e-learning?*, <https://www.prawo.pl/kadry/co-to-jest-e-learning,187511.html> (dostęp: 19.03.2021 r.).

⁸ M. Adamowicz, M. Pyra, *Skuteczność e-learningu i jego opłacalność w obszarze logistyki*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach nr 118, Seria: Administracja i Zarządzanie (45), Wydawnictwo UPH w Siedlcach, Siedlce 2018, s. 77–78.

⁹ G. Godawa, K. Kutek-Sładek, *Nauczanie zdalne w sytuacji pandemii...*

Nauczanie zdalne przeszło na przestrzeni lat ewolucję, co pozwoliło wyróżnić cztery jego generacje¹⁰:

- Generacja 1: **Model korespondencyjny** – materiały dydaktyczne przyjmują wyłącznie formę papierową. Model ten umożliwia dowolny wybór miejsca, czasu i tempa nauki. Brak tu interakcji pomiędzy uczniem a nauczycielem.

- Generacja 2: **Model teleedukacyjny** – wykorzystuje komunikację audio, wideo, transmisje radiowe, telewizyjne oraz audio i wideokonferencje. Zapewnia wysoki stopień interakcji pomiędzy uczniem a nauczycielem.

- Generacja 3: **Model multimedialny** – wykorzystuje materiały drukowane oraz zasoby multimedialne w postaci kaset, płyt audio i wideo. Jako narzędzie interakcji stosowane jest tu także nauczanie wspomagane komputerem (CAL).

- Generacja 4: **Model wirtualny** – opiera się na wykorzystaniu Internetu w celu interakcji pomiędzy uczniem i nauczycielem oraz aby udostępnić treści edukacyjne. Model ten zakłada edukację za pomocą komputera (CME).

Głównymi narzędziami służącymi do realizacji nauczania zdalnego są komputery (stacjonarne lub przenośne), urządzenia PDA (ang. *Personal Digital Assistant*) oraz smartfony. Przy ich wykorzystaniu można prowadzić edukację zdalną w dwóch podstawowych formach¹¹:

- CBL (ang. *Computer Based Learning*) – asynchroniczny tryb nauczania. W trakcie nauki pomiędzy nauczycielem a uczniem nie ma wymiany informacji w czasie rzeczywistym. Wykorzystuje się tu komputery z dostępem do materiałów edukacyjnych rozpowszechnianych za pośrednictwem różnych nośników danych (np. CD/DVD ROMy, pamięci flash, pendrive). Nauka jest elastyczna gdyż uczniowie sami dobierają sobie termin, w którym rozwiązywać będą ćwiczenia dostarczane przez nauczyciela.

- WBL (ang. *Web Based Learning*) – oprócz trybu asynchronicznego dostępny jest także tryb synchroniczny. Proces edukacji odbywa się w czasie rzeczywistym i prowadzony jest przez nauczyciela. Wykorzystuje się komputery lub urządzenia mobilne z dostępem do materiałów edukacyjnych, rozpowszechnionych za pomocą Internetu. Nauczanie to nazywane jest nauczaniem „na żywo”, gdyż osoby komunikują się ze sobą za pomocą Internetu, w tym przez czaty, fora, komunikatory internetowe oraz audio i wideokonferencje.

W trakcie pandemii to właśnie tryb WBL był trybem obowiązujących w polskich szkołach, które z czasem zobligowały pedagogów do korzystania z prede-

¹⁰ P. Kopciał, *Analiza metod e-learningowych stosowanych w kształceniu osób dorosłych*, Zeszyty Naukowe Warszawskiej Wyższej Szkoły Informatyki 2013, nr 9, R. 7, s. 79–99.

¹¹ K. Kuźmich, W. Skrzydlewski, *Metodologiczny kontekst badania e-learningu* [w:] *Media – Edukacja – Kultura*, red. W. Skrzydlewski, S. Dylak, Wydawnictwo Polskie Towarzystwo Technologii i Mediów Edukacyjnych, Poznań 2012, s. 81–82.

finiowanych platform do e-learningu, choć rozporządzenie regulujące pracę szkół w czasie pandemii pozwalało dyrektorom na wybór (wspólnie z nauczycielami) programów i platform, z jakich będą korzystał¹². Resort edukacji wydał poradnik, w których zawarte były dobre praktyki i porady dla nauczycieli odnośnie do edukacji zdalnej¹³, lecz bez narzucania konkretnych rozwiązań.

W literaturze przedmiotu podaje się także inne klasyfikacje e-learningu. W. Kołodziejczyk wyróżnia następujące jego postacie¹⁴:

- nauczanie wspomagane materiałami elektronicznymi,
- kursy online, w tym kursy bez nauczyciela, samouczki,
- klasyczny e-learning, w tym nauczanie z możliwościami komunikacji synchronicznej i asynchronicznej oraz za pomocą LMS (systemów zarządzania nauczaniem),

- blended learning, w których są stosowane wirtualne sale i spotkania w salach rzeczywistych wspomagane nauczaniem elektronicznym.

Aby korzystać z nauczania na odległość niezbędne są systemy do zarządzania kursami (ang. CMS – *Course Management Systems*), systemy do zarządzania uczeniem się (ang. LMS – *Learning Management Systems*), a także wirtualne środowiska uczenia się (ang. VLE – *Virtual Learning Environments*). Umożliwiają one uczącym się oraz przekazującym wiedzę korzystanie za pośrednictwem serwera z wielu narzędzi, które służą m.in. do publikowania materiałów dydaktycznych, komunikacji, wysyłania prac domowych, tworzenia formularzy i testów i quizów, które służą sprawdzaniu postępów w nauce¹⁵.

Sytuacja pandemiczna pokazała dosadnie, że edukacja zdalna ma zarówno wiele zalet, jak i wad. Już wcześniej prowadzone były na ten temat badania, które pozwoliły wyodrębnić szereg trudności i ograniczeń technik e-learningu, które znalazły potwierdzenie w czasie nauczania online w trakcie pandemii. Za najistotniejsze problemy edukacji na odległość uznano¹⁶:

¹² M. Sewastianowicz, *Zdalna edukacja nadal bez jednej platformy i jednolitych zasad*, <https://www.prawo.pl/oswiata/jednolita-platforma-do-zdalnej-nauki-a-ochrona-danych-osobowych,502736.html> (dostęp: 25.03.2021 r.).

¹³ MEN, *Kształcenie na odległość. Poradnik dla szkół*, https://dokumenty.men.gov.pl/Kształcenie_na_odleglosc_%E2%80%93_poradnik_dla_szkol.pdf (dostęp: 26.03.2021 r.).

¹⁴ J. Kisielnicki, B. Nowacka, *Modele nauczania e-learningowego i ich ocena. Analiza porównawcza na przykładzie PJWSTK i Uczelni Łazarskiego [w:] Postępy e-edukacji*, red. L. Banachowski, Wydawnictwo Polsko-Japońskiej Wyższej Szkoły Technik Komputerowych, Warszawa 2013, s. 46.

¹⁵ M. Mechlińska-Pauli, *Model kształcenia na odległość na przykładzie doświadczeń wybranych polskich i zagranicznych uczelni wyższych*, Studia Gdańskie, Gdańskie Seminarium Duchowne i Kuria Metropolitalna Gdańska, Gdańsk 2008, s. 123.

¹⁶ M. Ślusarczyk, M.Ł. Grabania, *E-learning współczesnym narzędziem nauczania*, „Szybko-bieżne Pojazdy Gąsienicowe” 2017, 46, nr 4, Wydawnictwo Ośrodek Badawczo-Rozwojowy Urządzeń Mechanicznych „OBRUM”, Gliwice, s. 35.

- trudności w utrzymaniu stałej aktywności uczestników zajęć zdalnych,
- trudności w utrzymaniu motywacji do nauki,
- bariery wynikające z niskiej samooceny umiejętności korzystania przez uczestników z narzędzi IT,
- zjawisko plagiatu pojawiające się wśród uczniów,
- duży nakład pracy potrzebny do przygotowania materiałów dydaktycznych,
- wysokie wymagania interdyscyplinarne dla osób przygotowujących szkolenia,
- pośredni, najczęściej pisemny, kontakt uczestników procesu dydaktycznego.

Po doświadczeniach pandemicznych do tych wad można byłoby dodać także kwestie natury psychologicznej, w tym poczucie alimentacji, osamotnienia i znużenia wynikające z długich godzin spędzonych przed monitorem i brak bezpośredniego kontaktu z innymi ludźmi, a także schorzenia takie jak pogorszenie wzroku, wady postawy czy otyłość. Potwierdzają to badania nad nauczaniem zdalnym w czasie pandemii, przytoczone w dalszej części artykułu.

E-learning ma jednak też wiele zalet. A. Szewczyk wymienia wśród nich zwłaszcza¹⁷:

- oszczędność pieniędzy dla ucznia – brak wydatków na dojazdy na zajęcia, zakwaterowanie czy wyżywienie,
- oszczędność pieniędzy dla szkoły – brak wydatków związanych z utrzymaniem sal przeznaczonych do prowadzenia zajęć,
- oszczędność czasu ucznia – nie traci się czasu na dojazdy,
- indywidualny charakter nauczania – każdy poświęca na naukę danego materiału tyle czasu, ile potrzebuje do jego opanowania,
- brak ograniczeń w liczbie osób mogących uczestniczyć w danych zajęciach,
- elastyczność szkoleń – mogą być modyfikowane i doskonalone,
- dostępność materiałów dla każdego ucznia,
- łatwość śledzenia postępów w nauce – np. za pomocą weryfikujących testów,
- atrakcyjność nauczania – nauczanie może być ciekawsze od tradycyjnego, gdyż jest wzbogacone o techniki takie jak nagrania audio, wideo, prezentacje multimedialne itp.

Pomimo iż e-learning ma sporo wad, to wydaje się, że jego korzyści znacznie je przewyższają. Gdyby nie było tej technologii, to pandemia całkowicie

¹⁷ A. Szewczyk, *E-learning studentów na przykładzie uczelni wyższych w Szczecinie*, „Dydaktyka Informatyki” 2018, 13, Wydawnictwo UR, Rzeszów, s. 93–94.

uniemożliwiłaby funkcjonowanie szkół lub musiałyby one działać stacjonarnie, co zwiększałoby możliwość zakażenia się koronawirusem przez dzieci, młodzież, nauczycieli oraz ich otoczenie. Nie jest ona jednak w stanie w pełni zastąpić nauki stacjonarnej, gdyż szkoła to nie tylko nauka, ale także kontakty społeczne, które są nie do przecenienia i niemożliwe do zrekomensowania przez interakcje wirtualne.

Nauczanie zdalne w czasie pierwszej fali pandemii – wybiórczy przegląd badań

Konieczność przejścia na tryb nauki zdalnej wraz z nastaniem pandemii była nie tylko dużym zaskoczeniem, ale także sporym problemem. Odczuli to zwłaszcza rodzice dzieci klas 1–3, którzy często pracując zawodowo, nie mogli pozwolić sobie na pozostanie w domu i opiekę nad swoimi dziećmi. Przedłużająca się sytuacja pandemiczna zaczęła pociągać za sobą konsekwencje nie tylko natury edukacyjnej, ale także psychologicznej, społecznej i zdrowotnej. Jak pokazują prowadzone w tym obszarze badania, nauczanie zdalne i zamknięcie uczniów w domach ma w opinii zarówno rodziców, jak i nauczycieli zdecydowanie więcej wad niż zalet.

W semestrze letnim 2020 roku, ani nauczyciele, ani uczniowie nie byli przygotowani na to, jak ma wyglądać zdalne nauczanie w ich domach. Towarzyszył mu chaos, często strach nauczycieli przed nowymi technologiami oraz początkowa radość dzieci z braku konieczności chodzenia do szkoły, ale też i przeczucie na rodziców obowiązku przerabiania z dzieckiem w domu podstawy programowej poprzez zarzucanie uczniom nadmierną liczbą zadań do samodzielnego wykonania. Jedną z pierwszych analiz, którą przedstawiono na ten temat, zawarto w raporcie z badań pt. „Edukacja zdalna w czasie pandemii”, opublikowanym w kwietniu 2020 r. przez Fundację Centrum Cyfrowe. Badania były prowadzone pod patronatem fundacji „Szkoła z klasą” oraz Centrum Edukacji Obywatelskiej. Przeprowadzono je wśród nauczycieli szkół podstawowych ze wszystkich województw i miały głównie charakter badań ilościowych (N=984) oraz częściowo jakościowych (10 IDI). Zebrane dane pokazują, że aż 85% respondentów nie miało przed pandemią żadnych doświadczeń związanych z edukacją zdalną. Pomimo tego wśród nauczycieli była dość wysoka samoocena zajęć zdalnych prowadzonych przez nich. W 10-stopniowej skali, nauczyciele z doświadczeniem w nauczaniu online ocenili się na 7,6, natomiast bez doświadczenia na 6,8. Za główny problem edukacji zdalnej prawie połowa pedagogów uznała czasochłonność tego procesu (47%). Jako problemy zasadnicze wymieniano też: problemy sprzętowe uczniów (36%), łącze internetowe uczniów

(32%), różnice poziomu między uczniami (19%), organizację przestrzeni w domu (19%), łącze internetowe nauczycieli (12%), porozumienie z dyrekcją i nauczycielami (11%), braki sprzętowe nauczycieli (10%), obsługę narzędzi (9%), kontakt z rodzicami (8%) oraz dziennik elektroniczny (7%)¹⁸. Nauczyciele wykorzystywali następujące metody edukacji zdalnej¹⁹:

- wysyłanie uczniom linków do lekcji online lub materiałów, które znajdują się w Internecie (92,5% – klasy 1–3; 83% – klasy 4–8),
- przysyłanie uczniom informacji o stronach, które mają przeczytać i ćwiczeniach, które mają wykonać w zeszytach i podręcznikach w domu (86,6% – klasy 1–3; 54,7% – klasy 4–8),
- prowadzenie indywidualnych konsultacji z uczniami (76,6% – klasy 1–3; 82% – klasy 4–8),
- korzystanie z narzędzi do edukacji online, np. Eduelo, Google Classroom (69% – klasy 1–3; 73,8% – klasy 4–8),
- wysyłanie uczniom dokumentów z zadaniami na poszczególne dni (62,5% – klasy 1–3; 54,7% – klasy 4–8),
- prowadzenie lekcji na żywo, np. Zoom, Skype (49% – klasy 1–3; 54,7% – klasy 4–8),
- nagrywanie lekcji wideo (37,5% – klasy 1–3; 31% – klasy 4–8).

Na uwagę zasługuje fakt, że jedynie około połowa pedagogów prowadziła zajęcia w trybie synchronicznym, natomiast większość przysyłała uczniom gotowe materiały do samodzielnego przerobienia. W trakcie drugiej fali pandemii (w semestrze zimowym roku szkolonego 2020/2021) sytuacja uległa zasadniczej zmianie i lekcje online odbywały się już w czasie rzeczywistym.

Ciekawe wyniki badań przedstawili też pracownicy Wydziału Pedagogicznego Uniwersytetu Warszawskiego. Opublikowali je w raporcie zatytułowanym „Edukacja zdalna w czasach COVID-19”. W badaniu wzięło udział 2961 nauczycieli i dyrektorów szkół ze wszystkich województw, a przeprowadzono je za pomocą ankiety internetowej LIBRUS, z czego 93% byli to nauczyciele, 5% dyrektorzy szkół, a 2% osoby łączące funkcję dyrektora z funkcją nauczyciela. Najważniejszy wniosek, który wyciągnęli z otrzymanych danych brzmiał: „Pomimo poczucia braku przygotowania i braku zorganizowanego wsparcia administracyjnego, nauczyciele poradzili sobie z zachowaniem ciągłości nauczania na miarę dostępnych możliwości, przenosząc edukację do świata cyfrowego. Pomimo początkowych problemów, dzięki własnemu zaangażowaniu, pomocy innych nauczycieli oraz materiałom udostępnionym przez organizacje, wydaw-

¹⁸ *Edukacja zdalna w czasie pandemii. Raport z badania*, https://centrumcyfrowe.pl/wp-content/uploads/sites/16/2020/05/Edukacja_zdalna_w_czasie_pandemii.pptx-2.pdf, s. 7.

¹⁹ Tamże, s. 25–26.

nictwa, ekspertów i centra kompetencyjne, coraz więcej zajęć, z coraz lepszym efektem, prowadzonych jest cyfrowo. Jednocześnie nauczyciele zdają sobie sprawę z obszarów, które przy zapewnieniu lepszej organizacji oraz wsparcia, mogłyby być lepiej realizowane²⁰. Nauczyciele nie byli więc wystarczająco przygotowani do prowadzenia zajęć zdalnych, nie odczuwali zorganizowanego wsparcia w tym obszarze, więc organizowali się sami. Pomimo problemów dostrzegali jednak potencjał edukacji cyfrowej, ale nie do końca rozumieli swoją rolę w nauczaniu zdalnym. Pozytywną efektem edukacji zdalnej było to, że sytuacja związana z COVID-19 wzmocniła kompetencje cyfrowe nauczycieli²¹.

Warte przytoczenia jest też opracowanie „Edukacja zdalna: co się stało z uczniami, ich rodzicami i nauczycielami?”. Przedstawiono w nim wyniki szeroko zakrojonego badania pt. „Zdalne nauczanie a adaptacja do warunków społecznych podczas epidemii koronawirusa”, które było realizowane łącznie w 34 szkołach podstawowych i ponadpodstawowych z całej Polski, w dniach do 12 maja do 12 czerwca 2020 roku. Objęto nim zarówno uczniów, ich rodziców/opiekunów, jak i nauczycieli. Analizy miały głównie charakter ilościowy i przeprowadzone były metodą sondażu diagnostycznego za pomocą techniki CAWI. Wzięło w nich łącznie prawie 3000 osób, z czego 1284 stanowili uczniowie, 979 rodzice, a 671 nauczyciele. Uzyskane wyniki jasno pokazały, że czas edukacji zdalnej już na początkowym jej etapie był czasem trudnym psychicznie oraz fizycznie zarówno dla nauczycieli, rodziców, jak i uczniów. Nie było to jedynie konsekwencją nowej formuły prowadzonych zajęć, ale przede wszystkim efektem cyfrowego przemęczenia. Godziny spędzane przed ekranem komputera, przeładowanie informacjami, izolacja od kolegów i koleżanek mogą obniżać samopoczucie psychiczne i fizyczne respondentów. Stanem doświadczanym we wszystkich grupach (choć wśród nauczycieli najczęściej) było zdenerwowanie. 28% nauczycieli przyznało, że ich samopoczucie było o wiele lepsze, gdy pracowali stacjonarnie w szkole z uczniami a 26% stwierdziło, że wówczas ich samopoczucie było trochę lepsze²². Jak podkreślają badacze, „zachowanie odpowiedniego poziomu higieny cyfrowej – w szczególności w okresie zdalnej edukacji – jest kluczowe dla poprawy koncentracji, podniesienia wyników w nauce oraz samej jakości nauczania”²³. Czas spędzany dziennie przed ekrana-

²⁰ *Edukacja zdalna w czasach COVID-19. Raport z badania*, https://kometa.edu.pl/uploads/publication/941/24a2_A_a_nauczanie_zdalne_oczami_nauczycieli_i_uczniow_RAPORT.pdf?v2.8, s. 13–14 (dostęp: 10.03.2021 r.).

²¹ Tamże, s. 14–16.

²² G. Ptaszek, G.D. Stunża, J. Pyżalski, M. Dębski, M. Bigaj, *Edukacja zdalna: co się stało z uczniami, ich rodzicami i nauczycielami*, Gdańskie Wydawnictwo Pedagogiczne, Gdańsk 2020, s. 100.

²³ Tamże, s. 111.

nem komputera lub smartfonu znacznie wydłużył się w porównaniu do czasu sprzed pandemii. Przed zamknięciem szkół 12% uczniów i 31% nauczycieli wskazywało, że używa Internetu najwyżej godzinę dziennie, a po zamknięciu szkół odsetek ten spadł do 5%. Po zamknięciu szkół niemal połowa uczniów (50%) i nauczycieli (51%) wskazała, że w dni robocze korzysta z Internetu przez sześć godzin dziennie lub więcej, a prawie co trzeci uczeń (28%) oraz nauczyciel (30%) tyle samo czasu poświęcał również w weekendy²⁴.

Kolejnym problemem okazało się być zachowanie uczniów podczas lekcji online. 28% z nich stwierdziło, że bardzo często lub często korzysta w ich trakcie z portali społecznościowych, gra w gry, przegląda Internet do celów prywatnych lub pisze do kogoś bez związku z lekcjami. Tyle samo uczniów (28%) zadeklarowało, że bardzo często lub często korzysta ze smartfonu w czasie zdalnej lekcji i nie ma to związku z nauką. Do podobnych zachowań przyznali się nauczyciele, ale był to odsetek niewielki (odpowiednio 8% i 6%)²⁵.

Druga edycja badania „Edukacja zdalna w czasie pandemii” prowadzonego przez Fundację Centrum Cyfrowe pod patronatem fundacji „Szkoła z klasą” oraz Centrum Edukacji Obywatelskiej odbyła się od 21 sierpnia do 10 października 2020 roku. W jej ramach uzyskano 727 ankiet online oraz 30 IDI. Tym razem badanie przeprowadzono nie tylko wśród nauczycieli szkół podstawowych, ale także licealnych i techników z większości województw. Nauczyciele wskazywali m.in., jakie metody edukacji zdalnej wykorzystywali. Aż 93% z nich wysyłało linki do lekcji online lub materiałów, które znajdowały się w Internecie. Taki sam odsetek (93%) badanych komunikował się z uczniami za pośrednictwem dziennika elektronicznego, 91% prowadziło indywidualne konsultacje online z uczniami, 87% przysyłało informacje o zadaniach do wykonania samodzielnie w domu. 64% prowadziło natomiast lekcje online w czasie rzeczywistym, ale nie z użyciem Microsoft Teams oraz Google Classroom (68% w SP w klasach 1–3, 63% w SP w klasach 4–8, 63% w liceum, 60% w technikum). Również 64% pedagogów wysyłało uczniom dokument z zadaniami na poszczególne dni, 61% używało platformy Microsoft Teams (53% w SP w klasach 1–3, 62% w SP w klasach 4–8, 66% w liceum, 68% w technikum), 40% platformy Google Classroom (39% w SP w klasach 1–3, 45% w SP w klasach 4–8, 40% w liceum, 36% w technikum), a 38% nagrywało lekcję wideo²⁶.

²⁴ Tamże, s. 107–108.

²⁵ Tamże s. 101.

²⁶ A. Buchner, M. Wierzbicka, *Edukacja zdalna w czasie pandemii. II edycja*, https://centrumcyfrowe.pl/wp-content/uploads/sites/16/2020/11/Raport_Edukacja-zdalna-w-czasie-pandemii.-Edycja-II.pdf, s. 8 (dostęp: 17.03.2021 r.).

Przytoczone dane pokazują, że, pomimo iż z biegiem czasu nauczyciele coraz bardziej przekonani byli do prowadzenia lekcji online w trybie rzeczywistym, to w dalszym ciągu nie było to zjawisko powszechne. Widać też wyraźnie, że w szkołach średnich platforma Microsoft Teams była częściej wykorzystywana niż w szkołach podstawowych, gdzie większe zastosowanie miały Google Classroom oraz inne platformy do e-learningu.

Wraz z nastaniem kolejnego roku szkolnego otwarto ponownie szkoły i umożliwiono uczniom naukę stacjonarną, jednak na skutek wzrostu zachowań na COVID-19, w dniu 19 października 2020 roku zdecydowano o przejściu szkół najpierw na system mieszany (hybrydowy)²⁷, a z czasem kolejny raz zamknięto szkoły i przywrócono pełny e-learning. Nauczyciele mając doświadczenie nauki zdalnej z poprzedniego semestru wyrażali szereg obaw z tym związanych.

Za podsumowanie niniejszego rozdziału niech posłużą badania pokazujące te niepokoje, przeprowadzane na Śląsku przez naukowców z Instytutu Nauk Politycznych Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach na zlecenie Stowarzyszenia Biznes-Nauka-Samorząd „Pro Silesia”. Odbłyły się one w dniach 21 października – 5 listopada 2020 roku przy użyciu techniki CAWI. Obawy nauczycieli związane z nauczaniem zdalnym wiązały się zwłaszcza z niską motywacją uczniów do nauki (78%), trudnościami związanymi z weryfikacją efektów pracy uczniów (80,5%), z realizacją podstawy programowej (56,1%) oraz z wynikami egzaminów zewnętrznych, do których uczniowie będą musieli przystąpić (69,5%). Nauczyciele podejrzewali, że uczniowie korzystają w trakcie weryfikacji wiedzy z pomocy domowników lub szukają informacji w sieci, co dodatkowo wzmacniało przekonanie, że rzetelna ocena uczniów przy tym systemie nauki jest bardzo utrudniona. Zdecydowana większość respondentów (77,3%) wyrażała obawy związane z niemożnością dotarcia do wszystkich uczniów z powodu braku w ich domach Internetu lub odpowiedniego sprzętu komputerowego. Pedagodzy uznali również, że przegotowanie do lekcji online wymaga od nich większego nakładu pracy niż do lekcji stacjonarnych. Aż 80,5% z nich wyraziła swoje obawy w tej kwestii, co mogło być spowodowane tym, iż przed pandemią korzystanie z technologii IT w polskich szkołach nie było powszechne i nauczyciele nie mieli wiedzy i umiejętności, jak wykorzystać narzędzia cyfrowe w procesie edukacji²⁸.

²⁷ MEN, *Nauka zdalna i hybrydowa dla uczniów szkół ponadpodstawowych – zmiany w funkcjonowaniu szkół od poniedziałku 19 października 2020 r.*, <https://www.gov.pl/web/edukacja-i-nauka/nauka-zdalna-i-hybrydowa-w-szkolach-ponadpodstawowych> (dostęp: 18.03.2021 r.).

²⁸ A. Turska-Kawa, N. Stępień-Lampa, P. Grzywna, *Obawy rodziców i nauczycieli wobec nowych form edukacji w okresie pandemii SARS-CoV-2. Studium województwa śląskiego*, <https://www.prosilesia.pl/resources/upload/aktualno%C5%9Bci/%C5%9A1%C4%85skie%20a%20pandemia/2020.12.22/Obawy%20rodzic%C3%B3w%20i%20nauczycieli%20wobec%20nowych%20form%20edukacji%20w%20okresie%20pandemii%20-%20Raport%20Pro%20Silesia,%20BioStat,%20Turska-Kawa.pdf>, s. 4–5 (dostęp: 17.03.2021 r.).

Zakończenie

Badania prowadzone w początkach pandemii koronawirusa SARS-CoV-2 pokazują, że edukacja zdalna była wówczas prowadzona w sposób dość nerwowy i chaotyczny. Nauczyciele i dyrektorzy szkół zaskoczeni z dnia na dzień koniecznością przejścia ich placówek na tryb zdalny nie mieli wypracowanych standardów kształcenia na odległość, nie mieli wystarczającej bazy sprzętowej, a brak ogólnych regulacji ze strony Ministerstwa Edukacji Narodowej (obecnie Ministerstwo Edukacji i Nauki) nie ułatwiał im tego zdania. Wyrażali więc liczne obawy związane z jakością kształcenia oraz mobilizacją uczniów do nauki. Olbrzymia liczba nauczycieli przed pandemią nie miała w ogóle styczności z e-learningiem, a biorąc pod uwagę, że w tym gronie są osoby starsze, nie dziwi fakt, że mogli być przytłoczeni i zmęczeni prowadzeniem zajęć w ten sposób. Dane MEN z roku 2017/2018 pokazują, iż średnia wieku nauczycieli wynosiła wówczas 43,9 lat (dla kobiet 43,7 lat, dla mężczyzn 45,4 lat), a już rok później wzrosła do 44,1 lat (dla kobiet 43,9 lat, dla mężczyzn 45,4 lat), natomiast w wieku 60 lat jest około 5% nauczycieli²⁹.

Nie tylko kwestie związane z organizacją zajęć i obsługą narzędzi IT okazały problemem. Już po pierwszym semestrze zajęć zdalnych nauczyciele wyrażali tęsknotę za stacjonarną szkołą i swoimi uczniami. W raporcie „Zdalna edukacja – gdzie byliśmy, dokąd idziemy” można znaleźć m.in. takie wypowiedzi: „Tęsknię za bezpośrednimi relacjami z uczniami i wychowankami, za tym, że mogłam być wtedy razem z nimi”³⁰. „Tęsknię za uczniami, koleżankami z pracy, rozmowami, bezpośrednimi kontaktami w relacjach uczeń – nauczyciel, obserwacjami ucznia i bezpośrednią reakcją na jego problemy różnej natury. Wymiany poglądów z nauczycielami na temat uczniów i pracy”³¹. Kolejne miesiące nauki na odległość pokazały, iż to właśnie znużenie spowodowane brakiem interakcji społecznych w murach szkoły zastąpiło kwestie natury technicznej, gdyż nawet dotychczas unikający nowych technologii pedagogzy oswoili się z nimi i zaczęli z nich korzystać w sposób biegły.

Szkoła w czasach pandemii przeszła skok technologiczny. Sytuacja zmusiła dyrektorów szkół do wprowadzenia platform edukacyjnych, a pedagogzy i uczniowie nauczyli się z nich korzystać oraz poznali ich zalety. Wydaje się, że gdy pandemia dobiegnie końca, w wielu wypadkach mogą dalej służyć jako uzupełnienie nauki

²⁹ *Jaka jest średnia wieku nauczycieli w Polsce i ilu z nich ma ponad 60 lat?*, <https://demagog.org.pl/wypowiedzi/jaka-jest-srednia-wieku-nauczycieli-w-polsce-i-ilu-z-nich-ma-ponad-60-lat/> (dostęp: 1.04.2021 r.).

³⁰ *Zdalna edukacja – gdzie byliśmy, dokąd idziemy*, https://ug.edu.pl/news/sites/ug.edu.pl.news/files/2020-6/Badanie%20zdalnenauczanie_prezentacja_1.pdf, s. 25 (dostęp: 03.04.2021 r.).

³¹ Tamże.

stacjonarnej, chociażby jako miejsce współdzielenia materiałów edukacyjnych, narzędzie do prowadzenia testów online czy też umożliwią uczniom nieobecny w zajęciach, z powodu np. choroby, uczestnictwo w nich w formie zdalnej.

Bibliografia

- Adamowicz M., Pyra M., *Skuteczność e-learningu i jego opłacalność w obszarze logistyki*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach, 2018, nr 118, Seria: Administracja i Zarządzanie (45).
- Basińska B.A., Garnik I. (red.). *Zarządzanie informacyjnym środowiskiem pracy*, Wydawnictwo Wydział Zarządzania i Ekonomii Politechniki Gdańskiej, Gdańsk 2014.
- Creswell J.W., *Projektowanie badań naukowych. Metody jakościowe, ilościowe i mieszane*, Wydawnictwo UJ, Kraków 2013.
- Godawa G., Kutek-Sładek K., *Nauczanie zdalne w sytuacji pandemii COVID-19 w opinii rodziców uczniów szkół podstawowych*, Roczniki Pedagogiczne, t. 12(48), nr 4, Wydawnictwo KUL, Lublin 2020.
- Kisielnicki J., Nowacka B., *Modele nauczania e-learningowego i ich ocena. Analiza porównawcza na przykładzie PJWSTK i Uczelni Łazarskiego [w:] Postępy e-edukacji, 2013*, red. L. Banachowski, Wydawnictwo Polsko-Japońskiej Wyższej Szkoły Technik Komputerowych, Warszawa 2013.
- Kopciał P., *Analiza metod e-learningowych stosowanych w kształceniu osób dorosłych*, Zeszyty Naukowe Warszawskiej Wyższej Szkoły Informatyki, 2013, nr 9, R. 7.
- Kuźmicz K., Skrzydlewski W., *Metodologiczny kontekst badania e-learningu [w:] Media – Edukacja – Kultura*, red. W. Skrzydlewski, S. Dylak, Wydawnictwo Polskie Towarzystwo Technologii i Mediów Edukacyjnych, Poznań 2012.
- Mechlińska-Pauli M., *Model kształcenia na odległość na przykładzie doświadczeń wybranych polskich i zagranicznych uczelni wyższych*, Studia Gdańskie, 2008, t. V, Gdańskie Seminarium Duchowne i Kuria Metropolitalna Gdańska.
- Ptaszek G., Stunża G.D., Pyżalski J., Dębski M., Bigaj M., *Edukacja zdalna: co się stało z uczniami, ich rodzicami i nauczycielami*, Gdańskie Wydawnictwo Pedagogiczne, Gdańsk 2020.
- Redlarski K., Garnik I., *Zastosowanie systemów e-learningu w szkolnictwie wyższym [w:] Zarządzanie informacyjnym środowiskiem pracy*, red. B.A. Basińska, I. Garnik, Wydawnictwo Wydział Zarządzania i Ekonomii Politechniki Gdańskiej, Gdańsk 2014.
- Smal T., *Nauczanie na odległość (e-learning)*, Zeszyty Naukowe 2009, nr 3(153), Wydawnictwo WSOWL, Wrocław 2009.
- Szewczyk A., *E-learning studentów na przykładzie uczelni wyższych w Szczecinie*, „Dydaktyka Informatyki” 2018, nr 13, Wydawnictwo UR, Rzeszów. DOI: 10.15584/di.2018.13.12.
- Ślusarczyk M., Grabania M.Ł., *E-learning współczesnym narzędziem nauczania*, „Szybkobieżne Pojazdy Gąsienicowe” 2017, 46, nr 4, Wydawnictwo Ośrodek Badawczo-Rozwojowy Urządzeń Mechanicznych „OBRUM”, Gliwice.

Netografia

- Buchner A., Wierzbicka M., *Edukacja zdalna w czasie pandemii. II Edycja*, https://centrumcyfrowe.pl/wp-content/uploads/sites/16/2020/11/Raport_Edukacja-zdalna-w-czasie-pandemii.-Edycja-II.pdf

- Edukacja w czasach pandemii – o czym warto pamiętać?*, <https://ose.gov.pl/aktualnosci/wpis/edukacja-w-czasach-pandemii-o-czym-warto-pamietac>
- Edukacja zdalna w czasach COVID-19. Raport z badania*, https://kometa.edu.pl/uploads/publication/941/24a2_A_a_nauczanie_zdalne_oczami_nauczycieli_i_uczniow_RAPORT.pdf?v2.8
- Edukacja zdalna w czasie pandemii. Raport z badania*, https://centrumcyfrowe.pl/wp-content/uploads/sites/16/2020/05/Edukacja_zdalna_w_czasie_pandemii.pptx-2.pdf
- Jaka jest średnia wieku nauczycieli w Polsce i ilu z nich ma ponad 60 lat?*, <https://demagog.org.pl/wypowiedzi/jaka-jest-srednia-wieku-nauczycieli-w-polsce-i-ilu-z-nich-ma-ponad-60-lat/>
- Kołodziejczyk E., *Co to jest e-learning?*, <https://www.prawo.pl/kadry/co-to-jest-e-learning,187511.html>
- MEN, *Kształcenie na odległość. Poradnik dla szkół*, https://dokumenty.men.gov.pl/Kształcenie_na_odleglosc_%E2%80%93_poradnik_dla_szkol.pdf
- MEN, *Nauka zdalna i hybrydowa dla uczniów szkół ponadpodstawowych – zmiany w funkcjonowaniu szkół od poniedziałku 19 października 2020 r.*, <https://www.gov.pl/web/edukacja-i-nauka/nauka-zdalna-i-hybrydowa-w-szkolach-ponadpodstawowych>
- Sewastianowicz M., *Zdalna edukacja nadal bez jednej platformy i jednolitych zasad*, <https://www.prawo.pl/oswiata/jednolita-platforma-do-zdalnej-nauki-a-ochrona-danych-osobowych,502736.html>
- Turska-Kawa A., Stępień-Lampa N., Grzywna P., *Obawy rodziców i nauczycieli wobec nowych form edukacji w okresie pandemii SARS-CoV-2. Studium województwa śląskiego*, <https://www.prosilesia.pl/resources/upload/aktualno%C5%9Bci/%C5%9A1%C4%85skie%20a%20pandemia/2020.12.22/Obawy%20rodzic%C3%B3w%20i%20nauczycieli%20wobec%20nowych%20form%20edukacji%20w%20okresie%20pandemii%20-%20Raport%20Pro%20Silesia,%20Bio-Stat,%20Turska-Kawa.pdf>
- Zawieszenie zajęć dydaktyczno-wychowawczych w przedszkolach, szkołach i placówkach oświatowych*, <https://www.gov.pl/web/edukacja-i-nauka/zawieszenie-zajec-w-szkolach>
- Zdalna edukacja – gdzie byliśmy, dokąd idziemy*, https://ug.edu.pl/news/sites/ug.edu.pl/news/files/2020-06/Badanie%20zdalnenauczanie_prezentacja_1.pdf